

Referat

Lokal projektgruppe Naturnationalpark Mols Bjerger

Deltagere: Sanne Attermann, Syddjurs Kommune
Jeppe Hansen, Danmarks Naturfredningsforening
Jeppe Fønnesbo, Dansk Ornitologisk Forening, Østjylland
Flemming Poulsen, DGI Østjylland
Erling Brejnegaard, Danmarks Cykle Union
Jens Kristoffersen, Dansk Rideforbund
Verner Damm, Det Danske Spejderkorps
Karen Clausen, BUPL Østjylland
Martin Hedegaard, NST KJY Brugerråd
Jens Søgaard, Nationalpark Mols Bjerger (bestyrelse)
Birgitte Lamp, Nationalpark Mols Bjerger (sekretariat)
Søren Ibsen, Mols I Udvikling
Henning Møller Nielsen, Borgerforeningen Mols
Rikke Maring, Museum Østjylland
Jonas M. Nørregaard, Danmarks Vilde Natur
Helle Andersen, repræsentant for nabolodsejere
Tone Hammerich Ackermann, repræsentant for nabolodsejere
Linda Klindrup, Arb.grp. for tilgængelig natur
Jane Toubro, Fri Natur
Poul Arne Nielsen, Danmarks Jægerforbund
Lasse Werling, Dansk Botanisk Forening
Jørgen Ivar Brus Mikkelsen, repræsentant for nabolodsejere

Cathrine S. Dethlefsen, Aarhus Universitet (observant)

Peter Brostrøm, Skovrider Naturstyrelsen Kronjylland
Steffen Thomsen, projektleder Naturstyrelsen Kronjylland
Jakob Dahl, forstfuldmægtig Naturstyrelsen Kronjylland
Peter Hahn, Naturstyrelsen Randbøl
Pina Laursen, enhedssekretær Naturstyrelsen Kronjylland (referent)

Afbud: Thorkil Danielsen, Friluftsrådet Østjylland
Lone Høst, Dansk Islænderforening
Peter Heydorn Kristensen, Dansk Skovforening
Hans Gæmelke, Djursland Landboforening
Kell Sønnichsen, Dansk Orienteringsforbund
Clarissa Gernow, Unge biodiversitets Ambassadører

Tid: Tirsdag, den 6. september 2022 kl. 16.30-21.00

Sted: Madpakkerummet på Øvre Strandkær

Dagsorden

16.30-17.45: Naturstyrelsen fremlægger 1. forslagsskitse baseret på tematiske kort til naturnationalpark Mols Bjerge i sin helhed. I fremlæggelsen vil Naturstyrelsen begrunde de faglige valg, forudsætninger og rammer fordelt på følgende temaer:

- Ankomst, adgang og friluftsliv
- Forslag til græsningsregime i naturnationalparken
- Andre tiltag til sikring af biodiversitet og lysåbne naturtyper

17.45-18.30: Pause og let aftensmad

18.30-20.30: Drøftelse af skistens hovedtræk fordelt på overordnede emner. Ét tema af gangen. Naturstyrelsen vil facilitere drøftelserne så alle får mulighed for at komme til orde, og vil også starte refleksionsrunderne med spørgsmål, som kan kvalificere det videre arbejde.

20.30-20.45: Den videre proces – hvad har vi i den lokale projektgruppe brug for at drøfte videre og hvordan? Hvad skal et eventuelt næste møde fokusere særligt på?

20.45-20.55: Borgermøde arrangeret af Mols I Udvikling ved Søren Ibsen

20.55-21.00: Naturstyrelsen takker af og opsummerer ift. på den videre proces.

Referat

1. Fremlæggelse v. Naturstyrelsen

Steffen Thomsen (STEMT) bød den lokale projektgruppe velkommen til mødet.

STEMT startede med at præsentere medarbejderne fra Naturstyrelsen Kronjylland.

STEMT gennemgik mødets program og opbygning.

STEMT berørte projektgruppens frustration om manglende fremsendelse af mødemateriale. STEMT udtrykte forståelse for dette. Naturstyrelsen (NST) ønsker, at materialet bliver præsenteret for gruppen sammen med de ideer og tanker, som ligger bag materialet.

TEMA: Ankomst, adgang og friluftsliv

Jakob Dahl (JAKTD) nævnte, at NST med nærværende kortmateriale blev mere konkrete i, hvordan NNP'en kunne komme til at se ud – dog uden at være helt nede i detaljerne.

Kortene beskriver, hvordan NST forestiller sig NNP'en kan komme til at se ud. Nogle af tiltagene forudsætter dispensationer, tilladelser mv. fra andre myndigheder.

Arrondering

JAKTD informerede om det forventede kommende magelæg med Den Danske Naturfond. JAKTD præciserede, at aftalerne med fonden er langt i processen, men endnu ikke underskrevet.

JAKTD viste på et kort de arealer, som forventeligt vil indgå i magelægget.

Veje/ankomstcentre

JAKTD nævnte, at man har skelet til den Strategiske Fysiske Udviklingsplan for Mols Bjerger. Af analysen fremgår, at der er for meget motoriseret trafik i bjergene. NST har også lyttet til hidtidige ønsker og input. Der er bl.a. ønske om at bibeholde en gennemgående vej for biltrafik. Det er samtidig Naturstyrelsens vurdering, at handicappede og dårligt gående fortsat skal have mulighed for at komme til udflugtsmålene, hvorfor visse veje opretholdes; Mols Bjerger Vej/Låddenbjergvej, Toggerbovej, vejen op til Strandkær. Disse veje giver adgang til de fleste udflugtsmål og skaber mindst forstyrrelse i kerneområdet af Mols Bjerger.

De øvrige veje foreslås lukket.

JAKTD præciserede, at lukning for biltrafik m.v. på de veje, som ikke hører under NST, skal behandles politisk i Syddjurs Kommune.

De lukkede veje vil forblive, så færdsel på cykel og til fods vil være muligt. Trafikken i Mols Bjerger vil på denne måde komme til at minde mere om andre statslige arealer som fx Kalø, hvor der ikke tillades motoriseret færdsel på skovvejene. Det vil samtidig nedbringe støj og støv i området og skabe en bedre helhedsoplevelse.

Lukning for motoriseret trafik vil medføre ændret ankomstbehov. JAKTD viste på kort de steder, hvor placering af ankomstpunkter foreslås. Der blev peget på muligheden for et egentligt større ankomstcenter nordøst for Agri by samt en udvidelse af P-pladsen syd for Trehøje.

Hegn og færdsel uden for hegnet

JAKTD viste et kort, hvor hegnslinien er angivet.

Ved Toggerbo benyttes sluse/færistløsning, så beboere, spejdere mv. ugeneret kan komme til/fra området.

Derudover rykkes hegnet tilbage mange steder for at sikre, at man kan færdes rundt om NNP MB.

Friluftsliv

JAKTD viste og gennemgik kort, hvor stier er anvist.

NNP'en er en god mulighed for at revidere stiforløbene i Mols Bjerger, da man mange steder har parallelle forløb og stier oveni hinanden, som med fordel kan samles og simplificeres.

Samtidig giver vejlukninger mulighed for nye stiforløb.

NST har i analysen primært lagt vægt på de fredede stier, Mols Bjerge Stien og vejene. De øvrige stiforløb kan relativt nemt flyttes. Dernæst har NST placeret faunalommer, hvor det giver mening for dyrene. Dvs. hvor der i forvejen er fred og ro, og hvor der passende vegetation. Der er også lagt vægt på geografisk fordeling.

Der, hvor stier går gennem faunalommer, foreslår NST, at stiforløbene flyttes eller evt. fjernes. Når vejene lukkes for biltrafik kan flere færdes på disse.

Ift. overnatningsmuligheder for friluftslivet mener NST ikke der skal være for mange. NST planlægger fortsat en shelterplads i Knebel plantage. Derudover kan der etableres teltplads ved det nye ankomstcenter ved Agri og evt. ved udvidelsen syd for Trehøje. Shelterpladsen ved Tremosegård opretholdes og udbygges evt.

Samlet set mener NST, at de eksisterende gode muligheder for friluftslivet opretholdes.

TEMA: Forslag til græsningsregime i naturnationalparken

Valg af dyr / forvaltning

STEMT henviste til den politiske aftaletekst, hvori det fremgår, at der ønskes biologisk mangfoldighed og NNP MB skal etableres med et lavt hegn. Forskere har peget på kvæg, heste og bison i reproducerende bestande.

NST har vurderet, at der opnås den bedste forvaltning gennem græsning med stude (robust race) og reproducerende heste (lav robust race evt. shetlændere). Den foreløbige fordeling forventes af være ca. 140 stude og ca. 85 heste.

NST har fravalgt bison, idet man finder det hensigtsmæssigt med flere erfaringer, der bl.a. gøres i Lille Vildmose og Almindingen på Bornholm.

Linda Klindrup spurgte til, hvilken naturtype, der sigtes efter. STEMT svarede, at ønsket er variation og dynamik.

TEMA: Andre tiltag til sikring af biodiversitet og lysåbne naturtyper

STEMT fortalte, at for at sikre biodiversitet og lysåben natur vil der være steder i NNP MB, hvor der bliver behov for supplerende forvaltning. STEMT viste et kort, hvor det forventes, at der vil være behov for supplerende forvaltning. Disse arealer benævnes lysåbne zoner.

STEMT nævnte de tiltag, som er i værktøjskassen, til at holde disse zoner lysåbne (i prioriteret rækkefølge):

- Afbrænding
- Supplerende græsning i midlertidige hegn med geder eller får
- Oprykning og manuel nedskæring af uønsket opvækst
- Maskinel slåning

Spørgsmål til indlæggene:

Lasse Werling spurgte til mulighed for køb af areal-kile øst for Låddenbjerg. Peter Brostrøm (PEB) svarede, at NST ikke nødvendigvis er færdig med arrondering, men præciserede, at

det er vigtigt, at det sker frivilligt. PEB nævnte, at lodsejere, der evt. måtte ønske at sælge arealer, er meget velkommen til at kontakte NST.

Søren Ibsen spurgte til projektets tidsforløb, herunder hvor mange møder, der forventeligt vil blive afholdt i den lokale projektgruppe. STEMTE henviste til, at processen vil blive behandlet senere på mødet.

Erling Brejnegaard spurgte til antal og placering af låger og færste. STEMTE svarede, at NST er åben for en dialog omkring antal og placering.

Tone Hammerich Ackermann ønskede en præcisering af stien uden for hegnet. Tone Hammerich Ackermann udtrykte bekymring på vegne af nabolodsejerne.

Flemming Poulsen spurgte til tidsplan for realisering af NNP MB, da nedklassificering af veje formentlig vil tage lang tid. STEMTE nævnte, at lukning og nedklassificering af veje er en politisk beslutning i Syddjurs Kommune.

2. Drøftelse

PEB startede mødet efter pausen med, at han fornemmer en usikkerhed i gruppen omkring det processuelle. PEB gennemgik projektprocessen.

Det første møde i den lokale projektgruppe omhandlede meget den politiske aftaleramme og projektets proces.

Formålet med andet mødet i projektgruppen er at præsentere de første foreløbige rammer for projektbeskrivelsen for NNP MB, hvor der tages udgangspunkt i kort, tanker om forvaltningsplan mv.

Med udgangspunkt i denne præsentation vil deltagere i projektgruppen få tid til at drøfte det på mødet fremlagte og indhente input fra baglandet. Først derefter afholdelse af tredje møde, hvor der vil blive drøftet videre med henblik på, hvad der skal foretages af justeringer af det foreløbige materiale, som drøftes i dag. På det tredje møde må vi sammen drøfte behov for yderligere møder, og hvis der er ønsker så vurderes der tidsmæssigt plads til at sådanne kan afholdes.

PEB præciserede, at der vil blive afholdt et helt afsluttende møde, hvor projektgruppen vil blive præsenteret for Naturstyrelsens faglige oplæg til projektbeskrivelse inkl. forvaltningsplan. Oplægget sendes herefter i 8 ugers høring, hvorefter det drøftes politisk og godkendes i aftalekredsen bag Natur- og Biodiversitetspakken. Herefter skal projektet myndighedsgodkendes, der skal evt. opnås dispensationer fra anden lovgivning o.l. inden NNP MB kan blive en realitet. Hele Processen fremgår af Naturstyrelsens hjemmeside.

Der var ønske fra gruppen om, at de fremviste kort bliver udsendt. PEB bemærkede, at så længe aftalerne med eksterne parter ikke er underskrevet, kan kortene ikke udsendes. De kort, som er printet og udleveret på mødet, må tages med hjem. PEB understregede, at hvis kortene bliver videreformidlet, skal det være med besked om, at der endnu ikke foreligger aftaler, som er underskrevet.

Tone Hammerich Ackermann spurgte til et bedre og mere præcis kort over hegnslinien. NST i Randbøl vil undersøge mulighed for tilvejebringelse andre mere detaljerede kort.

Jonas M. Nørregaard spurgte, om der er en professionel faglig gruppe, som arbejder sideløbende med projektet. PEB nævnte, at den nationale videnskabelig arbejdsgruppe og den nationale arbejdsgruppe for interessenter også kommer med input og holdninger, som bliver søgt indarbejdet i projektbeskrivelsen. På første møde var der en gennemgang af det foreløbige input fra disse grupper. Input fra de to grupper bliver koordineret hos NST i Randbøl og vil løbende blive søgt kommunikeret af NST til den lokale projektgruppe.

Jens Kristoffersen håber, at der ikke sker store ændringer inden næste møde, så de nuværende rammer kan gives til baglandet og input kan blive indarbejdet i projektet.

TEMA: Drøftelse vedr. Ankomst, adgang og friluftsliv

Verner Damm udtrykte skepsis for adgangen til Trehøje. Med lukning for bilkørsel på vejene mener han, at Trehøje vil være lukket for alle, der ikke er mellem 30-60 år. Verner Damm finder det problematisk, at man skal hele vejen uden om området, hvis man kommer fra Rønde til Toggerbo. Verner Damm nævnte, at busser ikke kan komme i gennem de sving, som er på den åbne vej til Toggerbo, dette vil også være gældende for den kollektive trafik. Verner Damm forudser, at huspriserne i området vil falde i værdi. Verner Damm nævnte endvidere, at Toggerbo vil være meget påvirket af lukning af vejen. Verner Damm foreslog at Tremosevej holdes åben for motorkørsel.

Jonas M. Nørregaard spurgte, om nuværende hegn i bjergene bliver fjernet? PEB svarede, at som udgangspunkt vil de nuværende hegn blive fjernet. JAKTD supplerede med at oplyse, at der i dag er godt 60 km hegn i bjergene og at dette med NNP-forslaget reduceres til godt 30 km.

Tone Hammerich Ackermann henviste til buskørsel i MB. Tone Hammerich Ackermann mener, at busser generelt er et problem. Skal der være busser i MB er der også behov for vigepladser.

Jørgen Ivar Brus Mikkelsen, som udover at være nabolodsejer også sidder i Syddjurs Kommunes byråd, nævnte, at han ikke mener, at den Strategiske Fysiske Udviklingsplan for MB helt lever op til kommunens forventning. Planen er udmærket til inspiration, men bærer præg af, at den er udarbejdet af konsulenter med baggrund i nogle få workshops. Jørgen Ivar Brus Mikkelsen fornemmer, at NST har skelet mere til den Strategiske Fysiske Udviklingsplan end, hvad kommunen måske ønsker. Jørgen Ivar Brus Mikkelsen opfordrede NST til at passe på med, hvor meget planen bruges i projektbeskrivelsen. PEB understregede, at den Strategiske Fysiske Udviklingsplan kun har været anvendt til inspiration, og at det ikke umiddelbart er NST's intention at fremme planen, som i øvrigt dækker et langt større område end det der arbejdes med i NNP-sammenhæng. NST har respekt for, at kommunen har en politisk proces knyttet til den Strategiske Fysiske Udviklingsplan.

Jørgen Ivar Brus Mikkelsen nævnte, at nedklassificering af veje kræver en større proces og tager lang tid.

Verner Damm mener ikke, at der er sket en markant stigning i trafikken i MB, han vil gerne se nogle tal, som viser dette. NST's vejplan er lavet af folk, som er unge og ikke gangbesværende.

Linda Klindrup og Jane Toubro udtrykte frustration over, at de ikke mener, at input fra det første møde i den lokale projektgruppe er blevet hørt og indarbejdet i oplægget. Det fornemmes, at alt er bestemt på forhånd. Ønsket om at trække hegn tilbage så arealer

bevares -med deres stier og veje- uden for hegnet, blev nævnt. Linda gjorde opmærksom på at de løsningsforslag og ønsker om områder på Naturstyrelsens arealer friholdt for hegn samt friholdelse af stier og veje ikke er indarbejdet.

PEB henviste til tidligere vist kort, hvor det fremgår, at der vil være stier hele vejen rundt om NNP MB.

Linda Klindrup og Jane Toubro bemærkede, at stierne skal tilgodese de lokale og ikke turisterne. Der er et stort ønske om områder uden for hegnet, hvor der kan etableres selvstændigt stisystem med sløjfer og ikke kun en "motorvej" rundt om NNP'en.

JAKTD viste på kortet, at der rundt om NNP'en vil være mulighed for stier med sløjfer. PEB nævnte, at synspunktet er noteret, men henviste også til aftaleteksten, hvori der ønskes, at arealet skal være størst muligt.

Jens Kristoffersen udtrykte bekymring for vejforholdene til brandkøretøjer. Endvidere også adgangsforhold til handicappede og hestevogne.

PEB opfordrede til input med forslag til behov og placering af indgange, som kan anvendes af ryttere og hestevogne.

PEB nævnte, at der kan være flere alternativer for gangbesværede. PEB nævnte forslag om (solcelledrevne) el-golfvogne, som kunne være tilgængelige ved udvalgte ankomstpunkter. I forbindelse med NNP Fussingø har NST haft en god og inspirerende dialog med Handicaprådet.

Rikke Maring tilføjede, at sådanne vogne naturligvis ikke må anvendes på fortidsminderne.

Henning Møller Nielsen spurgte, om det er på eget ansvar at færdes i NNP MB? Hertil svarede PEB, at som udgangspunkt er det på eget ansvar. Hvis ejeren (her NST) har udvist uagtsomhed kan der ifaldes et ansvar. Som eksempel blev nævnt, hvis NST ved at et dyr i NNP MB er unormalt aggressivt og kan tænkes at angribe uprovokeret. Her kan NST være ansvarlig, hvis besøgende har overholdt de gældende regler og vejledninger. I sidste ende fastlægges spørgsmålet om ansvar af domstolene.

Verner Damm nævnte, at nogle ældre mennesker ikke tør køre i bakkerne. Verner Damm nævnte vigepladser, lig dem, som bliver anvendt i Skotland. Verner Damm vurderer, at 10 vigepladser i parken vil afhjælpe.

Søren Ibsen konstaterede, at et besøg på Trehøje vil kræve, at gåturen starter ved Naturbørnehaven. En noget længere tur end i dag.

Søren Ibsen foreslog en APP, som vil vise parkens låger, samt hvor nærmeste låge er i forhold til det sted, man befinder sig. En hjælp set i forhold til utryghed med dyrene.

Helle Andersen omtalte vejsystemet. Helle Andersen ønsker respekt for, at det er kulturveje, som fører fra en by til en anden by, og som anvendes af de lokale borgere. At slette vejene vil være at slette noget af kulturen.

PEB bemærkede, at vejene ikke bliver fjernet, men vil få en anden funktion når biltrafikken ophører.

Helle Andersen føler, at nogle tiltag er forudbestemt.

Tone Hammerich Ackermann synes, at det er en god ide at lukke vejene for biltrafik. Der er i dag et stort trafiktryk fra besøgende. Lukning af veje for biltrafik vil give ro i bjergene.

Jens Kristoffersen omtalte valget af dyr. En lille pony kan lave lige så meget ravage som en stor hest. Jens Kristoffersen ser helst ikke fritgående heste. Jens Kristoffersen bemærkede

at de af skovrider Brostrøm benyttede augmenter for, at der ikke kunne være en reproduktiv bestand af kreaturer, og valget derfor var kastrerede tyre (stude) også var gældende for heste, dog med den tilføjelse at kastrerede hingste (vallakker) i modsætning til studene er artsfæller med de heste der måtte komme i NNP som køre- og rideheste og derfor vil opsøge disse. Sådanne møder mellem brugshestene og de fritgående heste i NNP skaber mulighed for opstående af meget farlige situationer. Ligesom kalvene skal øremærkes skal føl chipmærkes og registreres senest med udgangen af det år de er født, føllene skal ligesom kalvene indfanges og håndteres.

Jens Kristoffersen omtalte fredningens formålsparagraf mht. ridning i Mols Bjerge. PEB præciserede, at fredningen selvsagt skal respekteres. Men det kan sagtens komme på tale at søge dispensation fra visse af fredningens bestemmelser, f.eks. hvis visse stier udlagt i fredningen ønskes flyttet o.l.

Jeppe Hansen bekræftede, at det er Fredningsnævnet, som forvalter fredningsbestemmelserne, og selv NST skal respektere fredningen. DN har mulighed for at komme med bidrag til Fredningsnævnet i forbindelse med nævnets behandling af ansøgninger om dispensation. DN har en repræsentant i fredningsnævnet.

Jonas M. Nørregaard udtrykte stor begejstring for projektet. Projektet er et lille skridt i den rigtige retning.

Jonas M. Nørregaard nævnte, at nogle nye stier vil opstå af sig selv. Vil NST give plads til disse stier. JAKTD nævnte, at de stier, som fremover er markeret vil blive vedligeholdt, øvrige stier må gerne opstå, men vil ikke blive vedligeholdt.

Linda Klindrup nævnte, at stier ofte bliver dannet af MTB'erne og køerne. De stier/veje som ikke bliver brugt forsvinder. De stier, som opstår af dyrenes færdsel og herefter anvendes af besøgende kan potentielt betyde konflikter. Linda Klindrup gentog ønsket om stisystem uden for hegnet der omkranser NNP'en, men dog fortsat på NST arealer.

Sanne Attemann nævnte, at en nedklassificering af veje skal behandles i kommunal regi.

Flemming Poulsen tilføjede, at en nedklassificering af veje skal igennem to byråd, hvilket vil betyde en proces på 5-8 år. Flemming Poulsen nævnte, at som alternativ, kan vejene forblive kommunale, og kommunen kan beslutte at lukke vejene.

TEMA: Drøftelse af valg af græsningsregime og supplerende naturforvaltningstiltag

Flemming Poulsen spurgte til det faglige argument for hegning ved Toggerbo. PEB henviste til forskernes anbefaling om sammenhængende område samt det politiske opdrag, at så stort et areal, som muligt.

Jane Toubro foreslog et sammenhængende hegn med lommer, ligesom et kløver. Jane Toubro henviste til løsning ved Bidstrup Skovene. PEB bemærkede, at det kunne være en idé om Jane tegnede et konkret forslag, så det kan drøftes senere og om ønsket bringes videre i systemet.

STEMT nævnte, at aftalegrundlaget for NNP'en i Bidstrupskovene er et andet end for NNP Mols Bjerge, hvorfor de to NNP'er ikke kan sammenlignes 1:1

Tone Hammerich Ackermann præciserede, at det er vigtigt, at nabolodsejerne bliver informeret og hørt angående stien uden for hegnet. Tone Hammerich Ackermann vil tage input fra nabolodsejerne med til næste møde.

Lasse Werling vil gerne minde om, at der er tale om et naturprojekt. Lasse Werling håber på så stor en hegning som muligt og mindst muligt trafik. Alle har interesse i naturen og er nødt til at slække på ønsker. Lasse Werling nævnte, at besøgstallet gennem lågen til indhegningen øst for Trehøje er i gennemsnit 5000 besøgende pr. måned ved Agri Bavnehøj. Til trods for det store besøgstal er der ingen konflikter.

Jane bemærker til Lasses kommenter at NST selv nævner det stigende antal konflikter imellem naturplejevæget og folk der færdes i området i Two-pageren for NNP MB. Desuden er Fri Natur bekendt med adskillige ulykker og nærvedhændelser og har en liste over dem de er blevet bekendt med.

Flemming Poulsen spurgte til NNP MB's hektarstørrelse. JAKTD svarede, at flytning af hegnet, så der kan laves en sti uden for indhegningen tager ca. 10-15 hektar, dvs. NNP MB vil udgøre 760 hektar.

Jørgen Ivar Brus Mikkelsen omtalte udfordring med dyrehold. Der vil være områder, som dyrene foretrækker at græsse på, og andre steder de ikke ønsker af græsse. PEB er enig i denne udfordring, og bemærkede at det bliver en praktisk udfordring. PEB henviste til STEM T's indlæg om brug af værktøjskassen, som kan blive nødvendig at anvende de steder, hvor dyrene ikke leverer tilstrækkelig græsning.

Verner Damm udtrykte bekymring for afgræsning alle steder, og synes værktøjskassen er en god idé. Verner Damm nævnte eksempel med heste ved Tøggerbo.

Linda Klindrup har svært ved at forstå, hvorfor der skal være NNP når NNP i Mols bjerge ikke opfylder ønsket om frie processer, men at der pga. Natura 2000 er nødvendigt at holde ved hjælp af indre hegninger og maskinel slåning. hvorfor så ikke bibeholde med de løsninger vi har nu som man ved virker istedet for at påbegynde noget man ved ikke virker. PEB understregede, at værktøjskassen formentligt ikke vil blive brugt ofte. NNP MB's aftaletekst omkring lysåbne arealer er speciel i forhold til de øvrige NNP'er.

Jonas M. Nørregaard spurgte til antallet af dyr. PEB nævnte, at der vil være behov for intensivt tilsyn og en løbende tilpasning, så dyrene ikke lider overlast. Ifølge formanden for dyretisk råd må dyr gerne være sultne, men må ikke sulte. Det er vigtigt, at dyreværnsloven overholdes. Den tilhørende forvaltningsplan vil redegøre nærmere for forvaltningen af dyrene.

Jonas M. Nørregaard spurgte til tidsfaktor. Når noget springer i skov, hvornår træder man til?

PEB nævnte, at området er et Natura2000 område og det medfører som udgangspunkt, at de nuværende Natura2000-naturtyper har en gunstig bevaringsstatus. PEB nævnte, at der snart vil komme en ny Natura2000 plan, som også bliver en væsentlig ramme for NNP MB.

Lasse Werling nævnte, at han forventer, at den nye Natura2000 plan har en mere elastisk tilgang, og giver mulighed for mere dynamik. Lasse Werling synes, at det er nogle fornuftige tiltag, som er i værktøjskassen.

Lasse Werling omtalte monitorering af naturtyper og arter, det er vigtigt for at sikre korrekt forvaltning.

Jane Toubro omtalte konflikter for friluftlivet på statsarealer. Jane Toubro henviste til skiltningen, som løbende er blevet skærpet, senest i 2022. Jane Toubro ønsker gældende skilt vedlagt referatet.

Jane Toubro foreslog en uvildig registrering og rapport, hvor man enten evt. via en APP eller hjemmeside kan indberette hændelser, så der kan laves en opsamling på nærvedulykker.

Fri Natur har udarbejdet en liste over borgere, som har set eller oplevet en hændelse med dyr. Jane Toubro ønsker listen vedlagt referatet.

PEB takkede for forslag til, at der skiltes med mere præcis kommunikation om, hvordan der indberettes hændelser med dyrene og da også gerne hvis de besøgende ser dyr med unormal adfærd pga. f.eks. sygdom e.l.

Jane Toubro ønsker, at en artikel fra BUPL fagblad vedr. en pædagog, som har oplevet et koangreb i naturen vedhæftes referatet.

Helle Andersen omtalte, at der har været afgræsning i Mols Bjerge de sidste 50 år – er det ikke gjort godt nok? Hvordan bliver den nuværende biodiversitet sikret? Bliver der lavet en baseline? Jane gør opmærksom på materiale fra græsningsekspert Rita Merete Buttenschøn der viser at den traditionelle naturplejer som NST hidtil har udført har givet en øget biodiversitet. Jane ønsker grafen vedlagt referatet

PEB nævnte, at der i mange år har været et nationalt overvågningssystem, Novana, hvor der hver 4. år bliver lavet en opgørelse over naturens tilstand i Natura2000-områder ud fra nogle parametre, så udviklingen kan følges. Disse undersøgelser og opgørelser vil fortsætte. Endvidere vil der blive lavet et nationalt program, der er specialdesignet til de kommende naturnationalparker. PEB kender for nuværende ikke indholdet og frekvensen i dataopsamlingen for dette program. PEB nævnte, at der typisk bliver udvalgt nogle prøveflader, som er udvalgt af forskere. Disse målecirkler vil blive genbesøgt senere, så opgørelser om udviklingen er retvisende.

Lasse Werling bemærkede, at Mols Laboratoriet har lavet lignende undersøgelser på deres helt tilsvarende naturarealer med helårsgræsning de sidste 6 år, dog i en stor skala.

Undersøgelserne viser, at biodiversiteten er i markant forbedring.

PEB bemærkede, at data fra de nationale overvågningsundersøgelser vil være offentligt tilgængelige.

Flemming Poulsen nævnte det paradoks, at formålet med NNP'er er, at lade naturen udvikles sig selv og i NNP MB skal arealerne holdes lysåbne. PEB anerkendte, at NNP MB er speciel, og der er en stor kommunikationsopgave omkring dette.

Verner Damm nævnte, at der vil komme store udfordringer med at holde vestsiden lysåben, grundet meget gødning/deposition fra luften.

Verner Damm foreslog udtagelse af hingste efter ca. 6 uger, hvor de må have haft deres funktion.

Jeppe Fonnesbo anser NNP MB som et nyt greb til at hjælpe den danske natur. Det er vigtigt at følge udviklingen med høj prioritering på arter.

PEB bemærkede, at Dansk Ornitologisk Forening er dygtige til at følge fuglearter, og NST er åben for et samarbejde om overvågning af f.eks. yglefugle.

Peter Hahn omtalte punkttælling som et rigtigt godt værktøj.

STEMT nævnte, at den teknologiske udvikling går rigtigt hurtigt, hvilket også kan bidrage til en forbedret overvågning og en større dataopsamling.

Søren Ibsen nævnte en digital løsning, hvor man kan indberette observationer af dyr, som har en mærkelig adfærd. Søren Ibsen nævnte, at det kan være både græseoverskridende og besværligt at ringe.

PEB fandt ideen god. PEB omtalte også, at der kan afholdes guidede ture, med tema om, hvordan man bedst begår sig i den indhegnede NNP med fritgående dyr.

Karen Clausen er bekymret for børnenes adgang til NNP MB. Dette gælder både for dagstilbuddene og skolerne. Karen Clausen ønsker løsninger, hvor der er områder uden dyr. Børn og dyr dur ikke. Karen Clausen nævnte eksempel med adgangsforhold for skoleklasser på MTB.

PEB ser ikke, at der vil være problemer med en klasse på MTB. NST vil meget gerne være med at rådgive pædagoger og lærere.

PEB nævnte Naturbørnehaven i Fussingø, som i dag jævnligt færdes sammen med studene i indhegninger på Fussingø. PEB tror, at der kan arbejdes med oplysning, tilvænning og rådgivning. Dog har PEB respekt for, hvis man ikke ønsker at gå ind i NNP, hvilket også er forsøgt tilgodeset med skitserede stier uden for hegnet.

Karen Clausen nævnte, at som daglig leder i børnehaven ønsker hun ikke at gå ind i områder med køer – og spurgte, hvor de så kan gå hen? PEB bemærkede, at han ikke kan love en sådan løsning ifht. den skitserede NNP afgrænsning. JAKTD viste alternativer arealer uden for NNP-hegnet, som kunne anvendes.

Rikke Maring gjorde opmærksom på, at fortidsminder ikke er glade for store græssere og afbrødning.

Jane Toubro henviste til skiltningen i MB, hvoraf det fremgår, at man skal bevæge sig stille og roligt og undgå fagter og lyde. Dette finder Jane Toubro svært at forene med en skoleklasse på MTB.

PEB nævnte, at i forbindelse med etablering af NNP MB kan der være behov for ændret skiltning.

Jane Toubro ønsker, at den videnskabelige gruppes anbefalinger for NNP MB bliver vedhæftet referatet. <https://nst.dk/media/324516/notat-fra-moedet-den-25-maj-2022-med-den-videnskabelige-arbejdsgruppe.pdf>.

Jane Toubro nævnte Frank Søndergård, KU, som har udarbejdet et notat vedrørende mulige konflikter mellem friluftsliv og store græssere. Jane Toubro ønsker nærmere undersøgelser og ikke kun et notat.

Linda Klindrup nævnte, at grundet de mange fluer vil dyrene søge op på Trehøje. Det er vigtigt at sikre fortidsminderne.

Linda Klindrup nævnte, at udfordringerne med børnene skal tages alvorligt, det er ikke kun et holdningsspørgsmål.

PEB præciserede, at bekymringen tages alvorligt, og PEB ønskede med Fussingø Børnehaven at nuancere, hvad der kan lade sig gøre andre steder.

PEB nævnte, at medarbejdere hos NST er embedsmænd, som ikke kan anfægte den politiske beslutning.

Linda Klindrup stillede spørgsmål til hvad har vi egentligt af indflydelse, når ingen af de tiltag ønsker og tiltag fra forrige møde er taget med, hvad har vi så reelt af indflydelse? STEMT henviste til den politiske besluttede ramme, dvs. som udgangspunkt skal der ikke diskuteres om der skal være en NNP, men hvordan. Linda supplerede med et opfølgende spørgsmål: hvis vi ingen indflydelse kan få på hvordan udformningen skal ske, hvad sidder vi så her for? Er det så ikke spild af vores alles tid "?

Jonas M. Nørregaard spurgte, om valget af ponyer og stude er taget af NST eller af den nationale videnskabelige gruppe. STEMT svarede, at det er NST, som har vurderet, at heste og stude vil være den mest optimale løsning med baggrund i aftaleteksten om dynamik og lysåbne arealer og med skelen til anbefalinger fra den videnskabelige arbejdsgruppe.

Jonas M. Nørregaard bad om at få bekræftet, at de fra regeringen udstukne rammer indikerer at det i NNP'erne er naturen der kommer først, hensyn til besøgende og friluftsjnteresser på en andenplads. Dette blev bekræftet af PEB.

PEB bemærkede, at valget af stude og ikke reproducerende kvæg, er et kompromis for at mindske konflikter samt pligten til øremærkning af kalve. Ved valg af shetlændere har NST forsøgt at nedskalere størrelsen og undgå konflikter i tilknytning til f.eks. floksamlende hingste og territoriale hopper.

Verner Damm omtalte en tur, hvor to lærere med elever besøgte Toggerbo. Det havde været en god oplevelse. Verner Damm foreslog, at lærere og pædagoger undervises i adfærd hos dyr i hegn. Dette er allerede indarbejdet i brochuren for Toggerbo.

Verner Damm nævnte, at børnehaven er meget velkommen på Toggerbo.

Jørgen Ivar Brus Mikkelsen har forståelse for, at en loyal embedsmand ønsker at gøre det korrekt, men det er vigtigt, at børn og unge har adgang til naturen. Jørgen Ivar Brus Mikkelsen håber, at NST er lydhør for, at nogle hektar kan bruges til at sikre arealer uden dyr til børnene.

PEB opfordrede til, at der udarbejdes et forslag, som formelt fremsendes til NST.

Karen Clausen viste på kort et forslag til et areal ved Ellebjerg, som kan udtages af hegningen. JAKTD nævnte, at dette areal er et Natura2000 område, som kun kan holdes med græsning.

Angående næste møde i projektgruppen spurgte PEB, hvor lang tid gruppen har behov for, så der sikres tid nok til dialog med baglandet. Ved næste møde vil gruppen have mulighed for at stille flere spørgsmål og komme med forslag. NST vil herefter skrive første udkast til projektbeskrivelse, som vil blive præsenteret på et nyt projektgruppemøde.

Projektgruppen ønsker, at næste møde afholdes medio november, såfremt dette ikke konflikter med NST's arbejde med projektet. PEB bekræftede, at medio november vil passe fint, det er vigtigt, at projektgruppen har tid til få vendt input med baglandet.

Jens Kristoffersen nævnte, at han har stor erfaring med heste. Shetlænderen ved ikke, at den er lille. Jens Kristoffersen nævnte, at alle føl skal chipmærkes.

Jens Kristoffersen vil foretrække vallakker eller ingen heste.

Tone Hammerich Ackermann ønsker kortene fremsendt, så snart der foreligger endelige magelægsaftaler.

PEB nævnte, at hvis der mangler oplysninger til at forstå kortene, kan man sende en mail til JAKTD.

Jørgen Ivar Brus Mikkelsen spurgte til procedure, hvis der måtte være ønsker/forslag, som ikke kommer med i projektbeskrivelsen.

PEB nævnte, at der kommer en formel høring til projektforslaget. Her vil alle formelt kunne komme med indsigelser, forslag m.v. Endvidere vil der være mulighed for at NST udarbejder en supplerende oversigt, hvor der kan angives emner/forsalg, der har været drøftet i projektgruppen, men som ikke indgår.

Borgermøde v. Søren Ibsen

Søren Ibsen fra Mols i Udvikling fortalte om formålet med afholdelse af et borgermøde. Formålet vil være information, information samt høre, hvad de lokale borgere mener.

Søren Ibsen nævnte, at mødet vil blive afholdt i samarbejde med Nationalpark Mols Bjerger.

Søren Ibsen spurgte, om der var nogen fra projektgruppen, som ønsker at være medarrangør og være med til at facilitere mødet.

PEB anerkendte afholdelse af et sådant borgermøde, men nævnte at mødet ikke kan være en del af det formelle projektforsløb.

Det blev aftalt, at Søren Ibsen og Birgitte Lamp vil koordinere deltagelse fra projektgruppen.

Opsummering og afrunding v. Naturstyrelsen

PEB takkede projektgruppen for et godt møde med god spørgelyst og mange input.

PEB informerede om, at STEMTE stopper som projektleder, da STEMTE har søgt nye udfordringer uden for NST.

Bilag vedlagt:

Skilt med gode råd omkring færdsel i indhegning med dyr, der er opsat på Naturstyrelsens arealer.

3 tematiserede kort med 'veje og ankomst', 'hegn' og 'friluftsliv og faunalommer'

Bemærkning fra Jane Toubro: Janes ønske om at vedlægge referatet materiale som der er henvist til under mødet, er det efterfølgende blevet besluttet af NST ikke at ville efterkomme. Og at kun NSTs eget materiale kan vedlægges som bilag.